

Paradoxy v dějinách

Karel Sommer

Světové či národní dějiny jsou plné paradoxů. I regionální dějiny nabízejí četné příklady, vymykající se běžné historické zkušenosti. Paradoxní dějinné jevy bývají produktem lidského nedomyšleného konání, v nichž se mísí dobové pravdy a omyly, zlé činy i dobré skutky. Uvedme namátkový příklad.

Do hvězdné sestavy nejvýznamnějších osobností městyse Protivanova, ležícím v západním cípu okresu Prostějov, nesporně patří dominikánský kněz PhDr. Jiří Maria Veselý. Na příkladě jeho života a díla možno demonstrovat paradoxy dějin. Páter Veselý se stal výraznou a obecně známou osobností právě díky svým znalostem z oblasti historie a archeologie. Těmto vědním disciplínám se věnoval poté, když mu komunistický režim bránil vykonávat své řeholní poslání dominikánského mnicha. Na své trnité cestě životem se stal erudovaným archeologem. Byl zván na různá archeologická sympózia a kongresy, na nichž referoval o svých poznatcích a zkušenostech z archeologických výzkumů. V jeho literární a publicistické činnosti byly dominantní a nejpřínosnější jeho články a monografické studie z oboru archeologie. Jazyková vybavenost (mluvil kromě mateřštiny plynně německy, italsky a konverzoval i v jazyce latinském) ho předurčovala k úspěšné kariéře vysokoškolského pedagoga v zahraničí. Pokud by Veselého nepostihla tvrdá perzekuce a diskriminace po únoru 1948, zůstal by málo známým převorem či nějakým hodnostářem dominikánského řádu. V ústraní klášterních zdí by tiše pěstoval božské ctnosti, horoval proti zlu, za vítězství dobra.

Pohled do poválečných českých dějin příliš radostný pohled neskýtá. Totalitní praktiky poraženého okupačního nacistického režimu brzy po skončení druhé světové války vystřídala totalitní éra všudypřítomné stalinistické diktatury. Veškerá moc byla soustředěna do komunistických sekretariátů. Jejich nikým nekontrolovaná absolutní pravomoc byla podepřena přítomností sovětských poradců, kteří dovedně aplikovali sovětský model vládnutí na naše poměry. Je nutné ale připustit, že převážná část obyvatelstva se zprvu v daných historických souvislostech nedokázala orientovat a v naivní víře komunistickou nadvládu neprozřetelně tolerovala, či spíše podporovala.

Na venkově si komunisté vytkli za cíl co nejdříve zlikvidovat zemědělskou malovýrobu, obyvatelstvo co nejvíce homogenizovat a přetavit v novou třídu družstevních rolníků. Nepřízní osudu byly tisíce zemědělských rodin přinuceny vzdát se rodových tradic, přestat lpět na vlastnictví zemědělských usedlostí, nedobrovolně podepsat přihlášku do jednotných zemědělských družstev a nuceně upadnout do tíživého životního postavení, které možno označit za sociální degradaci. Mnoho rodin bylo vypuzeno ze svých statků, byly vystěhovány ze svých domovů a upadly do role trpěných a nesvéprávných páriů. Nebylo málo majitelů

zemědělských hospodářství, kteří se octli ne vlastní vinou ve vězení a v inscenovaných procesech byli odsouzeni k dlouholetým trestům odnětí svobody či k hrdelním trestům.

Byl to dramatický a pohnutý časový úsek v našich dějinách. Lidé se naučili přežívat toto tristní období díky různým a nectným kompromisům a příkrčenosti. Na druhé straně prokazovali úpornou pracovitost a schopnost přežít.

Také zemědělci v subregionu drahanském a protivanovském těžce prožívali léta násilné socializace vesnice a zakládání jednotných zemědělských družstev. Nebyli ale vystaveni těm nejtragičtějším a nejdramatičtějším životním situacím. Vzdurovali, pokud to šlo, odmítali vstup do zemědělských družstev a rezignovali až poté, když už jim nic jiného nezbývalo. K nějakému organizovanému odporu se však neodhodlali.

Výzva k pokusu o vzepětí se nátlaku komunistických agitátorů přišla z vnějšku. V některých obcích (např. v Malém Hradisku) se objevil někdy z jara 1955 ilegální leták s nadpisem Čeští a slovenští rolníci! Nevíme kolik takových letáků se dostalo do rukou zemědělců na Drahanské vrchovině. Víme jen o jednom dochovaném exempláři. Našel ho Otakar Trunda z Malého Hradiska číslo 93 v písemnostech po svém otci Antonínovi. Ilegální leták, koncipovaný „lidovou opozicí“, obsahuje na malé ploše relevantní informace o krachu komunistického zemědělství. V letáku se uvádí, že „zemědělství není v rozvratu jen u nás ale všude, kde se dostalo pod kontrolu komunistů. Je v rozvratu od Aše až po Vladivostok a od Arktického moře až po Dunaj“. Vinu za tento neutěšený stav přičítá celému komunistickému systému. Autoři letáku se odvolávají na výroky Nikity Chruščeva pronesené na schůzi ústředního výboru komunistické strany. V nich nejvyšší představitel Sovětského svazu přiznal, že „sovětské zemědělství je téměř na stejné nízké úrovni jako za starých dob, v 19. století, za carského režimu“. Připustil, že „po zavedení všeobecné kolektivizace se stav hovězího dobytka zmenšil o 10 milionů kusů (z toho 9 milionů krav), koní o 21 milionů kusů, a koz a ovcí o 5 milionů kusů“. V letáku se dále konstatuje, že „tento pokles stavů hospodářského zvířectva byl na druhé straně doprovázen vzrůstem obyvatelstva o více než 40%, což přivedlo vyživovací situaci na samý pokraj katastrofy“. Další číselné údaje zde uváděné obsahují některá fakta o nízké produktivitě v živočišné a rostlinné produktivitě způsobené kolektivizací československého zemědělství.

V letáku je dále vysloveno přesvědčení, že rolníci nevěří „papírovým slibům o budoucím družstevním blahobytu“ a že si uvědomují, že „kolektivizace znamená úpadek zemědělství, nesvobodu a ohrožení výživy celého národa“.

Cesta z krize je spatřována v sebeobraně venkova, v rozpuštění zemědělských družstev a v odchodu jednotlivých rolníků z těchto družstevních kolektivů. V letáku je samostatným rolníkům a členům zemědělských družstev připomínáno, že společným cílem je „konec sovětského vykořisťování, konec komunistického režimu, svobodné a nezávislé Československo“.

Závěr letáku je pak adresován funkcionářům národních výborů a členům představenstev jednotných zemědělských družstev: „Lidová opozice vás volá o pomoc. Kolektivizace znamená otroctví a bídu. Každé družstvo, které se rozpadne, znamená nejen větší kus chleba, ale i další krok ke svobodě. Zemědělská politika režimu je odsouzena ke krachu a s ní jsou odsouzeni všichni, kteří se s režimem ztotožnili.“ Test letáku pak graduje výzvou k těmto funkcionářům, že jejich bezpečnost spočívá v solidaritě se svými sousedy, s jejich vesnicí a s celým národem a rovněž v pomoci rolnictvu uspořádat „konec selské roboty“.

Vývoj v zemědělství u nás se neubíral cestou nastíněnou v letáku. Nezformovala se lidová opozice proti násilné kolektivizaci. Výzvy v letáku zůstaly na vesnicích Dražanské vrchoviny nevyslyšeny. Nepochybně obavy z persekuce v období tvrdé stalinizace nedovolovaly masivnější rozšiřování ilegálních tiskovin. Nedalo se očekávat, že zemědělci se budou inspirovat selskými vzpourami po třicetileté válce a koncem 18. a začátkem 19. století, kdy se radikálně zhoršili poměry poddaného lidu v důsledku omezování jeho svobody, bezcitnosti vrchností, krutostí panského úřednictva a vzrůstajícím, neúnosným poddanským povinnostem a vysokým robotám. Připomeňme, že velké povstání v Čechách roku 1680 skončilo krutým potrestáním jeho hlavních původců, známé povstání Chodů na Domažlicku bylo ukončeno popravou Jana Sladkého zvaného Kozina v Plzni 28. 11. 1695 a selské bouře roku 1775 vyvrcholili porážkou vzbouřenců 25. 3. 1775 u Chlumce nad Cidlinou a výstražným rozsudkem smrti sedmi předních účastníků povstání. Později u nás zdomácnělo pořekadlo „Pořídíš jako sedláci u Chlumce“.

V počátcích kolektivizace u nás byl úpadek zemědělské výroby zcela zjevný. Mnohá jednotná zemědělská družstva doslova živořila a jejich členové se chránili od hladu a bídy obděláváním záhumného hospodářství. Jen s pomocí vydatných státních, nevratných peněžních a materiálních dotací se postupem doby hospodářství v kolektivizovaných zemědělských závodech zlepšovalo a postavení družstevních zemědělců bylo již snesitelnější. Zakládající členové těchto mužstev, kteří podepisovali vstupní přihlášku pod psychickým a politickým nátlakem pomalu zapomínali na ústrky a příkoří v dobách nucené kolektivizace a přivykali se svými rodinami na nový způsob hospodaření. Jejich materiální a sociální situace se v průběhu let prokazatelně zlepšovala.

A právě v této změně životních podmínek dříve samostatných zemědělců a nyní družstevních rolníků spočívá zjevný paradox dějin. Na základě nátlaku, brutálního násilí, zastrasování, vysídlování a věznění, jakož i potlačování lidské důstojnosti vyrostla nová generace družstevních rolníků, která již většinou dobrovolně rezignovala na možnost návratu k samostatné zemědělské malovýrobě. Družstevní zemědělské podniky již nebyly zcela ztrátové. Víceméně prosperovaly. Život na družstevní vesnici se změnil. V některých směrech se přibližoval městskému životnímu stylu.

Samozřejmě existují humánnější metody přechodu málo výkonné zemědělské malovýroby v produktivnější velkovýrobní formy živočišné a rostlinné výroby. Je to však běh na velmi dlouhé trati. V časově krátké době bylo možno toho dosáhnout používáním donucovacích

prostředků. Je takový plánovitý postup k dosažení cíle ospravedlnitelný? V historii se páchaly i zločiny ve jménu pokroku. Např. křížácké výpravy do Svaté země jsou toho dokladem. V novodobých dějinách jsou používány již sofistikovanější nástroje k dosažení určitých cílů.

Historici preferující jen černobílé hodnocení historických jevů z důvodů ideologické zaslepenosti, přirozeně kolektivizaci rázně odmítají. Jistě vyhánění zemědělských rodin ze svých domovů, věznění vzpurných rolníků, končících někdy i tragicky, nutno tvrdě odmítnout. Příklad neskutečně bezohledné kruté kolektivizace v Sovětském svazu je toho názorným dokladem. Na Dražanské vrchovině nedošlo k těmto ukrutným a surovým excesům při zakládání zemědělských družstev. Tlak zde ovšem byl. Například enormním zvyšováním dodávkových kvót pro samostatně hospodařící rolníky.

Historik nemůže tolerovat zjevné zločiny proti lidskosti, jež v zemědělské politice páchal komunistický režim v letech po únoru 1948. Nemůže ovšem také tuto éru jednostranně hodnotit jen v nejčernějších barvách. Musí hledat odpovědi na otázku, proč nastolení komunistické nadvlády bylo v té době chápáno jako přirozený a historicky nezbytný jev. Vždyť pro život většiny lidí, žijících na venkově a pracujících v zemědělství mělo skromné živobytí větší hodnotu než formální svoboda a demokracie.